

OSMANLI DEVLETİ'NİN YETİMLER KONSERVATUVARI: DARÜLEYTAMLAR (1900-1922)

Erhan ÖZDEN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, erhan.ozden@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2768-6204
Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Birimi tarafından SBA-2019-33741 desteklenmiştir.

Özden, Erhan. "Osmanlı Devleti'nin Yetimler Konservatuvarı: Darüleytamları (1900-1922)". idil, 112 (2023 Aralık): s. 1915-1926.
doi: 10.7816/idil-12-112-01

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde kimsesiz ve muhtaç çocukların devlet himayesinde öğrenim gördükleri orta dereceli okullara "darüleytam" adı verilmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde yayınlanan bir kararname ile açılmaya başlayan ve Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar varlığını sürdürmüş olan bu okullara, anne babasını kaybetmiş ya da geçim sıkıntısı çeken ailelerin çocukları belli bir yaş sınırı gözetilmeksizin yatılı olarak kabul edilmekteydiler. Darüleytamları diğer orta okullardan ayıran en önemli özellik, müfredatındaki mûsikî derslerinin yoğunluğudur. Bu derslere katılım gösteren birçok darüleytam öğrencisi gelecekte ünlü bir besteci ya da icracı oldukları gibi musika-i hümayun ve maarife bağlı okullarda müzik öğretmenliği ve bando görevlisi olarak görev yapmışlardır. Avrupa'da XVI. ve XVII. yüzyıllarda ilk örneklerini gördüğümüz konservatuvarların amaçları da tıpkı Osmanlı'daki gibi kimsesiz çocukları sanata yönlendirerek topluma kazandırmak olmuştur. İlk defa Napoli'de bir hastane olarak açılan ve daha sonra mûsikî okuluna dönüştürülen "conservatoire"de eğitim gören öğrenciler kimsesiz ve muhtaç çocuklardan oluşuyordu. Okullarından mezun olan bu çocuklar kilise ve şapellerde orgcu olarak görevlendiriliyor, böylece suçtan uzak durarak toplum için faydalı bireyler haline geliyorlardı. Darüleytamları bu konservatuvarlardan ayıran fark ise müzik okulundan ziyade kendi içlerinde mûsikî şubeleri barındırıyor olmalarıydı.

Anahtar Kelimeler: Konservatuvar, Yetim, Darüleytam, Müzik Eğitimi

Makale Bilgisi:

Geliş: 1 Ekim 2023

Düzeltilme: 26 Kasım 2023

Kabul: 29 Kasım 2023

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı Osmanlı'nın ilk konservatuvar örgütlenmelerinden biri olan Dârüleytamlarda gerçekleşen müzik faaliyetlerinin incelenmesi ve müzik tarihinde yeteri kadar aydınlatılmamış bir konu hakkında arşiv belgeleri ışığında referans bir kaynak oluşturmaktır. Sunulan bilgiler geçmişte başarılı bir uygulama örneği gösteren dârüleytamlar hakkında elde edilen belgeler ışığında verilmektedir. Dârüleytamlarla ilgili arşiv belgelerinde önemli bir durum göze çarpmaktadır. O da bu okulların müferatında yer alan müzik derslerinin yoğunluğudur. Bu durum ne iptidai (sıbyan mektepleri ve Tanzimat sonrası açılan ilk mektepler) okullarda ne de rüşdiye mekteplerinde görülür. Maârif evrakı içinde darüleytamlardaki müzik dersleri, muallim sayısı, araç-gereç ve konser gibi konulara ait pek çok belge bulunuyor. Ders ve imtihan cetvelleri, müzikî-ğınâ mülâhazatı ve muallimlerle ilgili bilgiler ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Bugün çocuk esirgeme kurumlarında yaşayan öğrencileri mesleki olarak müzik alanına yönlendirecek ciddi projelere ihtiyaç vardır. Müzik kabiliyeti olan çocuklar tıpkı darüleytamlarda olduğu gibi yoğun bir müzik eğitimi alarak mesleki anlamda topluma kazandırılabilirler. Bunun gerçekleşmesi için çocuk esirgeme kurumlarının akademik destek almaları gerekiyor. Bu çalışmanın referans olarak kullanılacağı ileriye dönük bir darüleytam projesi ülkenin kültür sanat hayatına olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarih çalışmalarına özgü belge tarama yöntemiyle elde edilen belgelerin transkripti yapılmıştır. Ortaya çıkan bilgiler ışığında konu hakkındaki yorumlara yer verilmiştir. Bu bağlamda belgeler ışığında yapılan gözlem ve analizler çalışmanın ana iskeletini oluşturmaktadır. Arşiv belgeleri birincil kaynak olduğundan özellikle "Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri - Osmanlı Arşivi-" envanterlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca gazetelerin de içinde bulunduğu geniş çaplı bir süreli yayın taraması yapılarak okullarla ilgili haber ve belgeler incelenmiştir.

Batılı anlamda bilinen ilk konservatuvar on sekizinci yüzyılda Napoli'de kurulmuştur (Gazimihal 1927).¹ Bu dönemde hastalık, kıtlık ve istilalar yüzünden İtalya'daki sınırsız ve fakir çocuklar için açılan bir hastane zamanla yatılı okula sonra da konservatuvara dönüştürülmüştür. Bunun nedeni başı boş çocukları sanat eğitimi ile topluma kazandırmaktır. Adı geçen okul Napoli'de faaliyete geçen San Maria di Loreto müzik okuludur. Yukarıda da ifade edildiği gibi ailesini hastalık veya savaş gibi sebeplerden ötürü kaybetmiş olan çocuklar "conservatoire" adı verilen hastanelerde barınmaktaydılar. Hastanelerin bir çoğu hayırseverler tarafından himaye edilen kurumlardır. Varlıklı insanların desteği ile ayakta duran bu mekânlar bir süre sonra çocukların eğitimini de üstlenmişlerdir. Zamanla yatılı okula dönüşen kurumlar kilise denetimli din eğitimi merkezleri haline almıştır. Öğrenciler kilise ve şapellerdeki ayinlere katılmaya ve kilise korolarında görev almaya başlamışlardır. Bir süre sonra kiliselerin müzisyen ihtiyacı konservatuvarlardan karşılanır olmuştur. Bundan dolayı okullarda müzik eğitiminin yoğunlaştığı görülmektedir (Arnold 1965:72). Kimsesiz çocukların müzik eğitiminde yakalanan bu başarı diğer Avrupa ülkelerine de örnek olmuş ve konservatuvar sayısında hızlı bir artış görülmüştür.

Konservatuvar kelimesi koruma, muhafaza etmek anlamlarına gelir. Bu nedenle Avrupa'da daha sonra açılan diğer sanat okullarına da konservatuvar (conservatory, conservation, conservatorie) adı verilmiştir. San Maria di Loreto'dan sonra İtalya'da açılan Santa Maria della Pietà dei Turchini ve San Pietro a Majella, İngiltere'de açılan Dulwich College ve Christ's Hospital bunlardan bazılarıdır. Konservatuvarlara 6 ila 11 yaşlarındaki çocuklar alınmaktaydılar. Buradan yetişen müzisyenler kilise, cenaze töreni, eğlence yerleri ve tiyatrolarda çalışma imkânı buluyorlardı. Bazı konservatuvarlarda okula altı yaşından itibaren kabul edilen ve "junior fellow" adı verilen küçük öğrenciler okul işlerinde de çalıştırılmakta idiler. Birçok ünlü müzisyenin yetiştiği bu okullardan bazıları hâlâ ayakta durmaktadır (Arnold 1965:73). Orta Çağ Avrupası'nda profesyonel sanat hayatı için ciddi bir maddi varlık gerekiyordu. Başka bir yol ise sanatçının hayatını tamamen bu işe adanmasıydı. İkinci alternatif tam olarak kimsesiz çocuklara göreydi. Bir ailesi olmayan ve sınırlı sosyal hayata sahip çocuklar konservatuvarlarda günlerinin büyük kısmını müzik çalışarak geçirmekte, mezun olduktan sonra kilise, şapel, tiyatro ve düğünlerde müzisyenlik yapmaktaydılar. Koruma ve gözetme anlamına gelen "conservatoire" kelimesi bu şekilde yaygınlık kazanmıştır. Bu kelime Batı'da artık pek kullanılmamakla birlikte ülkemizdeki popülerliği devam etmektedir. Türkiye'de bulunan bir çok müzik okulu konservatuvar ismiyle anılmaktadır. Müzik okullarının dışında kalan çocuk esirgeme ve darülaceze gibi kurumlarda "konservatuvar" kelimesi kullanılmamıştır. Bu yuvalara geçmişte darüleytam, darüşşafaka, darülhayr-ı ali, ıslahhane ve darülaceze gibi isimler verilmiştir.

¹ Avrupa konservatuvarlarının kuruluş tarihi bazı kaynaklarda 16-17. asır olarak geçmektedir.

Osmanlı'da "conservatorie" bahsi on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Bu dönemde devletin içinde bulunduğu savaş ve ekonomik buhrandan dolayı yetim ve kimsesiz çocuk sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. On dokuzuncu yüzyıla kadar müreffeh bir hayat süren Osmanlı toplumunda kimsesiz çocuklar akraba ve çevre desteği ile büyütülmekteydiler. Sayıları az olsa da devlete bağlı çeşitli bakımevleri bulunuyordu. Bu nedenle Osmanlı'da on dokuzuncu asrın sonuna kadar bir conservatorie ihtiyacı hissedilmemiştir (Özden 2019:8). Yirminci yüzyılda açılmaya başlayan konservatuvarlar müzik eğitimi pedagojik açıdan karşılamak amacıyla kurulmuşlardır. Batı modelinde kurulan bu müzik okullarının isimleri de konservatuvar olarak dilimize geçmiştir. Avrupa'da on altıncı asırda başlayan kimsesiz çocukları sanatla hayata kazandırma politikası Osmanlı'nın son döneminde darüleytamlarda uygulanmıştır. Sanayi ve tarımda kimsesiz çocuklardan faydalanma düşüncesinin yeşermeye başladığı bu yıllarda henüz musiki ve diğer sanat dalları ağırlık kazanmamıştı. Darüleytamların kurulmasından birkaç yıl sonra özellikle İstanbul'da bulunan Bebek Darüleytamı'nda, yoğun bir musiki eğitimi verilmiştir. İlerleyen yıllarda bu okuldan birçok bestekâr ve icracı yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nde yetim ve sahipsiz çocukların eğitimi ve barınmalarına yönelik farklı merkezler de bulunuyordu. Meselâ hasta ve yaşlıların bakımı ile bilinen Dârülaceze aynı zamanda kimsesiz çocukların himayesini de üstlenmiştir. II. Abdülhamid döneminde kurulan Dârülhayr-ı Âli bir sanat okulu ve yetimhane olarak teşkil edilmiş, altı yıllık bir eğitimin ardından 1909'da kapanmıştır. Dârülhayr-ı Âli aslında başarısızlıkla sonuçlanan Dârüleytam projesinin küçük bir örneğidir (Şafak ve Şahin 2012: 137).

1. Darüşşafaka

Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyıla kadar kimsesiz çocuklar bir tehlike olarak görülmüyordu. Gerek sayılarının azlığı gerekse toplumdaki iktisadi güç bu çocukların sosyal hayata kazandırılmasında problem teşkil etmemiştir. Ancak on dokuzuncu asırdaki uzun süren savaşlar, giderek kötüleşen iktisadi durum ve hastalıklar en başta çocukları etkilemiştir. Sayıları artan kimsesiz yavruların bakımları bir şekilde üstlenilse de sosyal hayata kazandırılmaları kolay olmamıştır. Kimsesiz ve yetim çocuklar için çeşitli projeler hayata geçirilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri 1873 yılında "Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye" tarafından kurulan Darüşşafaka'dır. Darüşşafaka Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde kurumlaşmaya başlamış, kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklar için ciddi hizmetler yapmıştır. Bu hizmetlerin arasında öğrencileri sanata yönlendirme gibi düşünceler de yer almaktadır. Ders programında musiki, hat ve resim gibi sanat derslerine yoğun bir yer verilmiştir (OA, MF. ALY, 18/20). Darüşşafaka kendi adına çeşitli ders kitapları yazdırıp ayrıca çeviriler yaptıran nadir okullardan biridir. İlk mezunlarını 1881 yılında vermiştir. Okul yönetimi bir süreliğine Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye'den alınıp maârif nezareti'ne devredilse de bir kaç yıl sonra tekrar cemiyete bağlanmıştır (Aynur 2003:249).

Osmanlı maârifi bünyesinde Türk müziği eğitiminin verildiği ilk okul Dârüşşafaka'dır. Zekâi Dede, Zekâizâde Ahmet Efendi (Irsoy) ve Abdülkadir Töre bu okulda muallimlik yapmışlardır. İlk müzikî hocaları arasında meşhur Bestekâr Mehmed Zekâi Dede bulunuyor. Zekâi Dede okulun kuruluşundan vefat ettiği 1897 yılına kadar okuldaki müzikî derslerini sürdürmüştür. İlk yıllarda fahri olarak, 1876 yılından itibaren resmi olarak görev yapmıştır. Darüşşafaka'da Zekâi Dede gibi bir müzikî hocasının bulunuyor olması Türk müziğinin resmi bir okul kanalıyla genç kuşaklara aktarılması bakımından oldukça önemlidir. Bu dönemde maârife bağlı diğer okullardaki eğitim tamamiyle Batı temelinde verilmekte ve muallimlerin çoğu yine Batı müzikî eğitimi almış kişilerden oluşmakta idi. Aşağıda yer alan bilgiler Darüşşafaka'daki müzikî eğitimi ile ilgilidir.

"Darüşşafaka'ya her sene yeni talebe alındığı zaman bunlar bir araya getirilerek kendilerine bir şey ve ez cümle bir süre-i Kuraniyye okutulur ve sesleri iyi olanlarla müzikî kabiliyet-i bedeniyesi görülenler tefrik edilip yalnız bunlara müzikî dersi gösterilirdi. Yani Darüşşafaka'da müzikî tedrisatı iptidalarda umumi değil bu suretle hususi idi." (İzzet vd. 1927:82).

Darüşşafaka Türk müzikî eğitiminin verildiği ilk lise dengi okuldur. Bu nedenle ayrı bir öneme sahiptir. Zekâi Dede'nin vefatından (1897) sonra yerine oğlu Hafız Ahmet Efendi (Irsoy) muallim olarak atanmıştır. Hafız Ahmet Efendi aynı zamanda okulun Kuran-ı Kerim hocalığını yapmıştır. Ayrıca Muallim Kâzım Bey (Uz) ve Abdülkadir Töre gibi sanatkarlar da bu okulda muallimlik yapmışlardır. 1924 Yılında ilan edilen tevhid-i tedrisata kadar okulda Türk müziği eğitimi verilmiştir. Cumhuriyet sonrası diğer tüm okullarda olduğu gibi Darüşşafaka'da

Türk mûsikîsi eğitimleri kaldırılmıştır. Darüşşafaka'nın ardından kurulan darüleytamlar yetim ve kimsesiz çocukların barınma ve eğitimini üstlenmiştir. Bu okullar yatılı olup talebelerin her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı eğitim kurumlarıydı. Mektebe kabul edilen talebeler belli bir yaşa gelinceye kadar tüm bakım ve ihtiyaçları buradan karşılanmaktaydı. Mektebe alımlarda sıbyan mektebi ya da diğer rüşdiyelerde görülen yaş sınırı uygulanmamaktadır. Anne babasını kaybetmiş ya da geçim sıkıntısı çekmekte olan ailelerin çocukları kabul edilir, okul yaşını geçmiş olan kişiler hariç tüm yaş grubundaki öğrenciler eğitimden faydalanırdı. Darüleytamları orta dereceli okullar olarak kabul etmek gerekir. Zira buradaki yaş sınırı çocukluk ile gençlik arasındaki bir dönemi kapsıyor.

2. Darüleytamlar

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetimhane sayısında hızlı bir artış görülür. Özellikle cephelerde şehit düşen askerlerin ve dar gelirli ailelerin çocuklarının himayeleri için kurulan bu yetimhaneler çocukların eğitim ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Müslüman çocukların yanı sıra gayrimüslim tebânın da kendilerine ait darüleytamları bulunmaktadır (Kılınç 2019:215). Bazı öksüz ve yetimlere maaş ödemesi de yapılmıştır. Bu ödeme Osmanlı Devleti sınırlarında şehit düşmüş ya da eceliyle vefat eden askerlerin birinci derece yakınlarına yapılıyordu. Erkek çocuklarına yirmi yaşına kız çocuklarına ise evlendikleri zamana kadar yapılan ödemeler eşler için vefat tarihlerine kadar devam ediyordu. O döneme ait yetim maaşı nizamnamesinin ilgili maddesi şu şekildedir;

Beşinci Madde: Bâlâda birinci maddede mezkûr olan maaş erkek yetimlere yirmi yaşına kadar ve kız ve dul yetimlere ve zevceye metruke ve bîkes ümmehata bunlar ara verinceye değin ihâta olunur ve fakat eytamın iki gözü âmâ veya meflûç veya kötürüm veya mecnun gibi bütün bütün kâr ve kesbden kalmış derecede mel'un oldukları tubben tebyin eylediği halde bunların maaşları kaydı hayat şartıyla ifâ kılınır.²

Maaşların dışında yetimler için düzenlenmiş koruma kanunları vardır. Her türlü haklarının belirlendiği bu kanunlar için hazırlanan nizamname oldukça ayrıntılıdır. Yetimlerin barınma, iâşe, eğitim ve her türlü sosyal hak ve özgürlükleri bu nizamnameyle düzenlenmiştir.³ Aynı zamanda birer okul olan darüleytamlarda öğrenciler kabiliyetlerine göre değerlendirilerek alan eğitimlerine ağırlık verilmiştir. Okul imkânlarının yeterli olmadığı branşlarda öğrenciler farklı sanat ve meslek okullarına yönlendirilmiştir. Darüleytamlarda verilen eğitim normal bir orta okul programına sahip olmakla birlikte bazı branşlarda özel sınıflar kurulmuştur. Darüleytamların idari, fiziki ve müfredat bilgilerine yönelik bir takım resmî belgeler göze çarpıyor. Bu belgelerde okullardaki öğrenci sayısı, idari ve akademik kadro, ders programları, yemek listeleri ve iâşeye ait bilgiler yer almaktadır. Ayrıca müfredatla ilgili olarak darüleytamlarda uygulanan eğitim hakkında şu ifadeler dikkat çekiyor:

Elli ve yüz mevcutlu darüleytamlarda bir ve iki dersaneli mekatib-i iptidaiyeye mahsus program uygulanacak ve el işlerine daha çok önem verilecektir. Yaşları yedi ile on üç arasında bulunan çocuklara mevcutlarına göre üç, dört, beş, altı dersaneli mekatib-i iptidaiye programına göre öğretim yapılacaktır. On üç yaşını tamamlayan kız ve erkek çocuklar mevcuda göre bir ve iki dersaneli mekatib-i iptidaiyeye mahsus program gereğince sabah ve akşam ikişer ders görecekler, diğer vakitlerde ise kızlar sanatla, erkekler ise ziraat veya sanatla uğraşacaklardır

İbtidâi öğrenimini tamamlayanlar arasında kabiliyetli olanların leyli (yatılı) darülmallimin veya darülmullimatlara, daha yetenekli olanların ise leyli sultanilere nakilleri uygun olacaktır. Öte yandan yaşları müsait olan darüleytam talebelerinin ülkenin ihtiyacı olan sanayi dallarında yetiştirilmesi ve böylece özel bir sınıf oluşturulması işini takip etmek üzere bir komisyon kurulması gerekli görülmüştür. Bu yolla hem ülkenin sanayi alanındaki kalifiye eleman ihtiyacının karşılanması için bir temel atılmış, hem de yetimlerin istikballeri garanti altına alınmak istenmiştir (Müezzinoğlu 2012: 410).

Darüleytamlar aslında sanayi mektebi olarak açılmışlardır. Özellikle marangozluk, oymacılık, ziraat, dikiş ve nakış gibi alanlarda yoğun bir müfredata sahiptir (Ergin 1977: 627). Avrupa'daki sanayileşme hızının artış gösterdiği yirminci yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti çağın gerektirdiği yeniliklere ihtiyaç duyuyordu. Bu yeni

² Bk. *Müşirden mülâzım sâniye kadar erkân-ı ümerâ ve zabitan-ı askeriye den irtilal dâr-ı bekâ edenlerin terk eyleyecekleri eytam ve erâmile itâ olacak maaşların sureti-i tahsisine dâir nizamname sureti*, s. 7.

³ Bk. *Umûmî emval eytamın sureti idaresi hakkında "tadilen kaleme alınan nizamname"*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1325; ayrıca bk. *Umûmî Müttekaidin ve eytam ve erâmil-i askeriye teavün ve tesâhub cemiyeti nizamname-i esâsisi*, Arşak Garoyan Matbaası, İstanbul 1335 (1919).

dünya aydınlanmasındaki en önemli gereksinim hiç şüphesiz makinalaşma ve kalifiye elemanlara olan ihtiyaçtı. Sanayi mekteplerinin sayıları artırılarak gençlerin bu yolda yetişmelerine imkanlar verilmesi gerekiyordu. Darüleytamlarda verilen eğitimlerin ağırlıklı olarak sanat derslerinden oluşmasının temel sebebi budur. Bu uygulamalar günümüzde de görülmektedir. Aile gözetiminden mahrum çocuklara bir meslek kazandırılması onlar için atılacak en doğru adımlardan biridir. Yukarıda sayılan mesleki kazanımların yanı sıra müzik, resim ve tiyatro gibi sanat alanlarında ise eğitim ve istihdam çok kolay olmamıştır. Zira savaş döneminde formasyon sahibi eğitmenlerin sayısı ve maddi olanaklar buna pek elverişli değildi. Yine de darüleytamlarda uygulanan müzik eğitimi bir çok müzisyenin yetişmesini sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından İstanbul ve Anadolu'daki vilayetlere giriş yapan işgal kuvvetleri merkezi karargâh olarak bir çok kamu binasına el koymuştur. Darüleytamlar yatakhane ve sosyal alanlara sahip olmaları bakımından Askerlerin konuşlandırılmaları için en uygun binalara sahipti. Birçok darüleytam binasına el konuldu. Binalardan çıkartılan çocuklar bazı köşk ve kasırlara yerleştirilmişlerdir. Anadolu darüleytamlarındaki bazı çocuklar İstanbul'a getirilerek bu mekanlarda kalmaları sağlanmıştır. O günkü şartların el verdiği ölçülerde kimsesiz çocuklara çeşitli barınaklar tedarik edilmiştir. Darüşşafaka ve Darülaceze'de bu binalar arasında bulunuyordu (Şafak 2013: 268).

2.1. Darüleytamlarda Musiki Eğitimi

Darüleytamlarda kız ve erkek çocuklara dokumacılık, demircilik, marangozluk, nakkaşlık, telgrafçılık gibi muhtelif işlerin öğretilmesi için okul binalarına atölyeler kurulmuştur. Sanat ve ziraat alanlarında yetişecek öğrenciler için en büyük ihtiyaç laboratuvar ve atölyelere olmuştur. Bu imkanların tam anlamıyla öğrencilerin hizmetine sunulması biraz zaman almıştır. Okulların açıldığı ilk yıllarda çocukların sanayi ve ziraat gibi alanlarda yetişmeleri düşünülerek bu eğilimde bir program hazırlanmıştır. Darüleytamların ilk yıllarına ait programlarda sanayi ve ziraat gibi derslerin yoğun olduğu görülüyor. Anadolu darüleytamlarında musiki dersleri haftada bir saat veya hiç verilmezken İstanbul'daki okullarda sayının arttığı görülüyor. Mesela Bebek darüleytamında birden çok musiki hocası bulunuyor.⁴ Darüleytamlarda tıpkı Avrupa'daki konservatuvarlarda olduğu gibi sanat derslerinin müfredata girmesi zaman almıştır. Bir müddet sonra özellikle İstanbul darüleytamlarında musiki derslerinde yoğunluk görülmektedir. Darülelhan encümen reisi Yusuf Ziya Bey Darüleytam ve darülaceze kurumlarını iyi bildiğinden buralara yönelik bazı projeler geliştirmiştir. Darülacezenin bir bölümünü müsikî şubesi yaparak 13 ve 16 yaşları arasındaki 50 talebeye müsikî eğitimi verilmesini sağlamıştır. Bu gençler bir ana bir de yardımcı olmak üzere iki enstrüman öğrenmekteydiler. Ayrıca nazariyat, kompozisyon ve lisan dersleri de müfredat dahilindeydi (Gazimihal, 1927:1740). Maârif evrakı içinde Bahriye'den Bebek Darüleytamına gönderilen 1912 tarihli bir dilekçede "Bahriye Müsikî Mektebi"ne Darüleytam talebeleri arasından 8 kişinin alınacağı belirtiliyor. Bunların 12-15 yaşları arasında iyi tahsil görmüş olan öğrenciler arasından seçilmeleri gerekmektedir. Bahriye'den gelecek heyetin talebeleri imtihana tabi tutacağı ayrıca ifade edilmiştir (OA, MF. EYT, 19/78). Bu yıllarda Bebek Darüleytamı'nın müsikî muallimliğini Hafız Ömer Cemal adında biri yapmaktadır. Maârif umûm müdürlüğünden Bebek Darüleytamına gönderilen resmi bir evrakta bu muallimin görevini layıkıyla yapmadığı ve derslere itina göstermediğinden dolayı okuldan uzaklaştırıldığı bildiriliyor (OA, MF. EYT, 13/124). Buna benzer görevden uzaklaştırma emirleri o yıllarda oldukça sık görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi savaş yıllarının getirdiği şartlar eğitimi olumsuz yönde etkilemiştir. Verilen tabloda Bebek ve Ortaköy Darüleytamlarının müsikî muallimleri ve hangi tarihte bu görevde oldukları belirtiliyor.

Matmazel Nümbli (?) Hanım	1910	Bebek Darüleytamı
Hafız Ömer Cemal	1920	Bebek Darüleytamı
Hulûsi Bey	1920	Bebek Darüleytamı
Sadi Bey	1921	Ortaköy Darüleytamı
Halil Bedi Bey	1921	Bebek Darüleytamı

Tablo-1: Bebek ve Ortaköy Darüleytamları Muallim Listesi

Aşağıdaki belge askeri bir müzik okulu olan "Bahriyeyi Şahane Müsikî Mektebi"ne kabul edilmiş iki darüleytam talebesi hakkındadır. Öğrencilerin okula kabulü, gelecekleri gün ve verilecek kıyafetlerden bahseden

⁴ Bk. (OA, MF. EYT, 12/163; 13/124; 19/134).

belgenin tarihi 1921'dir.

Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyesi

Teçhizat Müdüriyeti

Adet: 1744

Bebek Darüleytamı Müdüriyet-i Behiyyesine

452 Mehmet Refik bin Mustafa Efendi

474 İsmail bin Mehmet Efendi

İzzetli efendim

Bahriye-i Şâhâne musiki mektebi birinci sınıfa bâ-fermân-ı sâmi kayd ve kabulü takarrür eden ber-vech-i bâlâ esâmîsi muharrer efendilerin müessesenizce terkin-i kaydı bilicrâ mâh-ı hâlin on altıncı Çarşamba günü kablezzevâl saat onda bir memur-ı mahsûs refakatinde Kasımpaşa'da efrâd-ı cedîde kışlasına mülhak musiki mektebine sevk ve i'zâmları muktezîdir efendim.

15 Teşrinisani 1337 (15 Kasım 1921)

Müdür-i Umumi-i Sani

Nazım

Gidecek memur çocukların elbise-i hariciyesini de teslim edecektir.

Gönderilmiştir. 16 Teşrinisani 1337 (16 Kasım 1921)⁵

Dârüleytamlar tam anlamıyla bir konservatuvar niteliğinde olmamakla beraber burada verilen sanat eğitimi diğer okullara göre daha yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Diğer okullarda haftada bir veya iki saat müzik dersi verilirken dârüleytamlarda bu sayının arttığı görülüyor. Kurulma amacı tamamen sanat eğitimi olmasa da müfredatta yoğun bir mûsikî dersi yer almaktadır. Bu okullarda pek çok ünlü müzik adamı yetişmiştir. Bunlardan en çok bilinenleri bahriye zabiti Sabri Bey ve çocukluğunu Bulgaristan'ın bir köyünde çobanlık yaparak geçiren "İzmir Marşı" bestekârı İsmail Zühdü Beyler'dir. Darüleytamlarda yetişen önemli bilim insanları arasında arasında ünlü tarihçi Prof. Dr. Enver Ziya Karal'da bulunuyor. Karal, darüleytamda beş yıl eğitim gördükten sonra burslu olarak Fransa'ya gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra önemli çalışmalara imza atmış ve dünyadaki saygın tarihçiler arasında yerini almıştır (Özden 2020: 94).

Cumhuriyet Dönemi'nin önde gelen Türk Müziği solistlerinden Safiye Ayla'da darüleytamda yetişmiştir. Kendisi İstanbul'da bulunan Çağlayan Darüleytamı'nda eğitim görmüştür. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ideolojik türkücülerinden olan Ruhi Su ise müzik eğitimine Adana darüleytamında keman ile başlamış, ardından önce öğretmen okuluna sonrasında Ankara Konservatuvarı'na devam etmiştir (Bardakçı 2017: 28).⁶ Darüleytamlardan yetişen daha birçok önemli sanat, ilim ve fikir insanı, devlet himayesinde gördükleri eğitim sayesinde önemli mevkilere gelmiştir. Savaş yıllarında okullardan mûsikî dersleri kaldırılmıştır. Maârif evrakı içinde Bahriye'den Bebek Dârü'l-eytâmına gönderilen 1912 tarihli bir dilekçede Bahriye Mûsikî Mektebi'ne darüleytam talebeleri arasından sekiz kişinin seçileceği belirtilmektedir (OA, MF. EYT, 19/78).

1921 tarihli bir belgede Ortaköy Darüleytamı müzik hocası Sadi Bey'in Bebek Darüleytamı'na tayini hakkında bilgiler yer alıyor. Bu esnada okulun mevcut müzik hocası olan meşhur müzik adamı Halil Bedi Bey'in görevine

⁵ Bk. (OA, MF. EYT, 18/130).

⁶ Ayrıca bk. Çağlayan Darüleytamı Fotoğraf Albümü, 1335 (1919) Mezunları, İstanbul.

son verildiğini görüyoruz. Görevden alınma sebepleri hakkında bilgi verilmemiş ancak resmi olarak bir gerekçe gösterilmediği de belgeye yansımaktadır.

Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyesi

Teçhizat Müdüriyeti

Adet: 200

Bebek Darüleytamı Müdüriyet-i Behiyyesine

İzzetli efendim

Ortaköy zükür Darüleytamı muallimliğinde müstahdem bulunan Sadi Bey, şubenizde münhal olan sekiz yüz kuruş maaşlı muallimliğe iki yüz kuruşu bittasarruf, bakiye altı yüz maaşla tayin kılınmıştır. Kendisinin gına dersinde ve el işlerinde mumaresesi vardır. Binaen aleyh musiki muallimi Halil Bedi' Bey'in şubenize devamına lüzum kalmamıştır. Mumaileyhin vazifeye tarih-i mübaşeretinde iş'arı tevcih olunur efendim.

17 Şubat 1337 (17 Şubat 1921)

*Müdür-i Umumi*⁷

Sonuç

Darüleytamların müzik yönü hakkında ayrıntılı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Yaklaşık 30 yıl eğitime devam eden bu sanat okullarının idari, akademik, fiziki ve sosyolojik yapısını inceleyerek elde edilecek bilgiler, günümüzde uygulanacak dârüleytam benzeri projelerde referans olarak kullanılabilir. Bugün doğru uygulanması halinde ülke geleceğine önemli faydalar sağlayacak bir dârüleytam projesi ile Türkiye'deki çocuk yuvaları ve islah evlerinde bulunan müzikal yeteneğe sahip yüzlerce çocuk topluma sanatçı olarak kazandırılabilir. Darüleytamlar, Avrupa'daki benzerleri gibi ilk başta sanat okulu olarak açılmamışlardır. Çocukları sanata yönlendirme düşüncesiyle beraber zamanla müzik eğitimi verilmeye başlanmıştır. Yetim ve fakir çocukların okudukları okullara ilave müzik derslerinin eklenmesi bu çocukların sosyal hayata daha sağlıklı bireyler olarak atılmalarını sağlama amacı taşımaktadır. Bu adımlar müzik hayatının çocukların ruhsal problemlerine bir çözüm getireceği düşünülerek atılmıştır. Osmanlı'da yüz yıl önce düşünülen bu çözüm günümüz şartlarındaki yeni eğitim modelleri ve materyallerle daha başarılı bir sonuca ulaşabilir. Gelişmekte olan dünyada kimsesiz ve muhtaç çocuklar için modern ve daha geniş imkanlara sahip barınaklar bulunuyor. Türkiye'deki çocuk esirgeme yuvalarında kalan öğrencilerin tüm eğitim masrafları devlet tarafından karşılanmakta yine devletin gücü nispetinde teknik ve fiziki olanaklar çocukların hizmetine sunulmaktadır. Ayrıca öğrencilere sanat ve kültür dersleri de verilmektedir. Ancak bu dersler haftada yalnızca birkaç saat olduğundan çocuklara müziği sevdirse de mesleki anlamda yetişmelerini sağlayacak yeterliğe sahip değildir. Çocuk yuvalarındaki en zor işlerden biri anne ve baba şefkatinden mahrum olan çocukların manevi dünyalarındaki boşluğu doldurmaktır. İşte burada sanatın gücünden yararlanmak gerekir. İnsan ömrünün sonuna kadar beslenebileceği bir kaynak olan "sanat" bu çocukların kendilerini ifade etmelerinde büyük rol oynayacaktır. Dârüleytamlarda amaçlanan sanat politikasının günümüz şartlarında bir çocuk esirgeme kurumunda başarı kazanması kimsesiz çocukların mesleki olarak sanata yönlendirmelerinde etkili olacaktır. Müzik, tiyatro ve resim alanlarında yetişen gençler bu şekilde geriden gelen kimsesiz çocuklar için de örnek teşkil edecektir. Bugün çocuk esirgeme yuvalarında konservatuvar eğitimi verecek şekilde dizayn edilmiş bölümlere ihtiyaç vardır. Bu bölümlerde eğitim görecektir çocuklar tıpkı geçmişte darüleytamlarda olduğu gibi yetenek sınavları ile seçilecek ve yoğun bir müzik eğitimine tabi tutulacaklardır. Bunun gerçekleşmesi için valilikler ve çocuk esirgeme kurumlarının akademik destek almaları gerekiyor. Bu çalışmanın referans olarak kullanılacağı ileriye yönelik bir darüleytam projesi ülkenin kültür sanat hayatına olumlu katkıları olacaktır.

⁷ Bk. (OA, MF, EYT, 17/103)

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

OA, MF. EYT, 12/163 (Maârif Nezareti, Darüleytam)

OA, MF. EYT, 13/124

OA, MF. EYT, 17/103

OA, MF. ALY, 18/20 (Maârif Nezareti, Mekâtibi Âliye)

OA, MF. EYT, 18/130

OA, MF. EYT, 19/78

OA, MF. EYT, 19/134

Araştırmalar

Arnold, Denis. "Instruments and Instrumental Teaching in the Early Italian Conservatoires", *The Galpin Society Journal*, 18 (1965): 72-81.

Bardakçı, Murat. Safiye. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.

Ergin, Osman. Maârif Tarihi. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

İzzet, Mehmed, vd. Türkiye'de İlk Halk Mektebi- Darüşşafaka Nasıl Doğdu, İstanbul: Evkaf-i İslamiye Matbaası, 1927.

Gazimihal, Mahmut Ragıp. "Dârü'l-eytâmlar ve Mûsikî İstikbâlimiz", *Milli Mecmua*, 9/108 (1927): 1737-1740.

Kılınç, Mustafa. "Darüleytamlarda Yürütülen Mesleki Teknik Eğitim Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 64 (2019): 211-228.

Müezzinoğlu, Ersin. "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", *History Studies International Journal of History*, 4/1 (2012): 399-417.

Özden, Erhan. Osmanlı Devleti'nin Konservatuvarı Darülelhan "Arşiv Belgeleriyle". Ankara: AKM Yayınları, 2019.

Özden, Erhan. Osmanlı Maârihi'nde Mûsikî. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Soydan, Aynur. "Darüşşafaka Tarihinden Kesitler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3 (2003): 249-268.

Şafak, Nurdan ve Şahin, Haşim. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimsesiz Çocuk Olmak. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.

Şafak, Nurdan. "Dârüleytamda Çocuk Olmak: On Çocuk On Portre", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, F.S.M.V.Ü Yayınları, 2 (2013): 261-283.

Diğer Kaynaklar

Yetim Maaşları Nizamnamesi, Müşirden mülâzım sâniye kadar erkân-ı ümerâ ve zabitan-ı askeriyeden irtihal dâr-ı bekâ edenlerin terk eyleyecekleri eytam ve erâmile itâ olacak maaşların suret-i tahsisine dâir nizamname sureti, İstanbul 1882.

Umûmî emval eytamın sureti idaresi hakkında nizamnâme, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1325 (1909).

Umûmî Mütেকaidin ve eytam ve erâmil-i askeriyeye teâvün ve tesâhub cemiyeti nizamname-i esâsisi, Arşak Garoyan Matbaası, İstanbul 1335 (1919).

Çağlayan Darüleytamı'ndaki Çocukların Bir Günlük Hayat ve Meşguliyeti, 1335 (1919) Mezunları Fotoğraf Albümü, İstanbul 1920.

Ekler

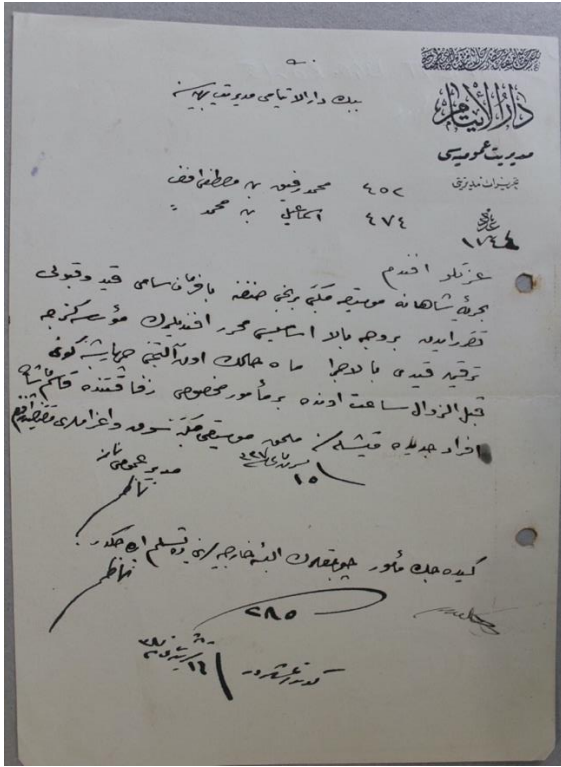
Ek-1 Çağlayan Darüleytami Talebeleri Mukabele Okurken (Sol başta Safiye Ayla)

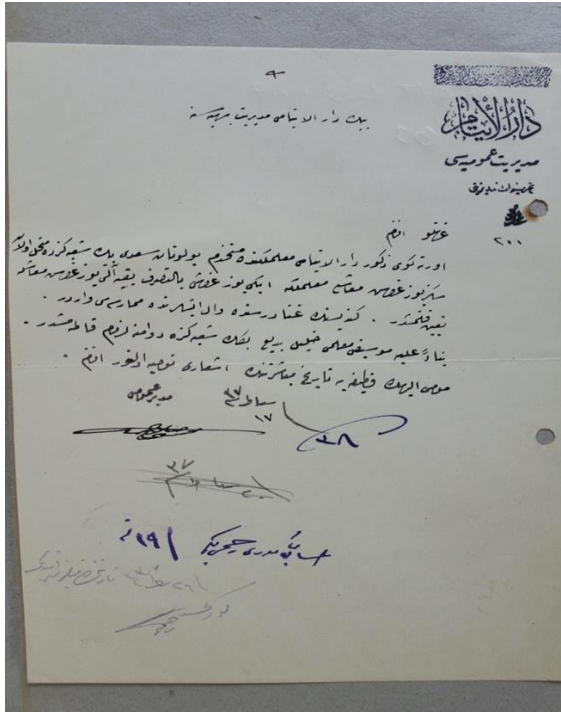
Ek-2 Çağlayan Darüleytami'nda Musiki Dersi

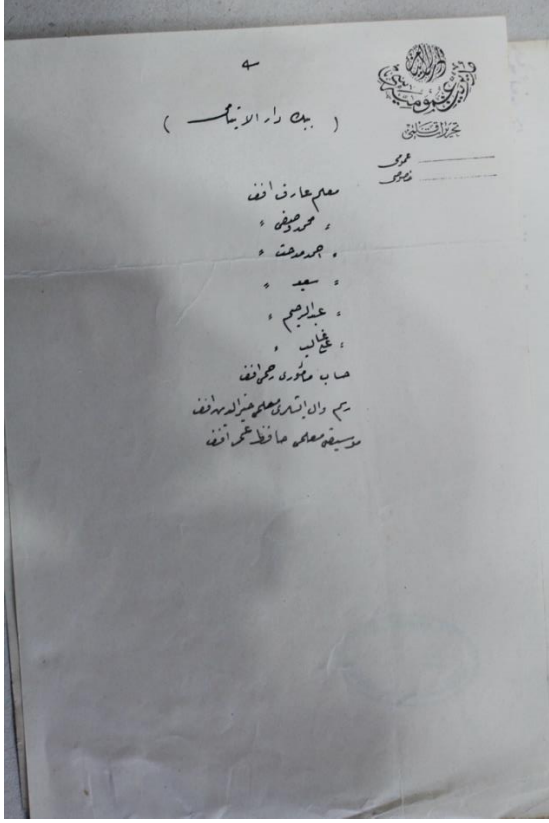
Ek-3 Edirne Darüleytamı Bando Takımı

Ek-4 Bahriyeyi Şahane Musiki Okuluna Kabul Edilen Bebek Darüleytamı Öğrencileri

Ek-5 Bebek Darüleytamı Musiki Muallimi Halil Bedi Bey'in Yerine Ortaköy Darüleytamı Muallimlerinden Sadi Bey'in Tayin Belgesi

Ek-6 1920 Yılına Ait Bebek Darüleytamı Öğretmen Listesi

ORPHANS CONSERVATORY OF THE OTTOMAN STATE: DARÜLEYTAMS (1900-1922)

Erhan ÖZDEN

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the secondary schools where orphaned and needy children were educated under the auspices of the state were called "darüleytam". These schools, which started to be opened with a decree issued during the reign of Sultan II. Abdülhamid and continued to exist until the years of the Independence War, were accepted as boarders, regardless of a certain age limit, from families who lost their parents or had financial difficulties. The most important feature that distinguishes Dârüleytam from other secondary schools is the intensity of the music lessons in their curriculum. Many darüleytam students who attended these lessons were a famous composer or performer in the future, and worked as music teachers and marching band officers in schools affiliated with the musika-i humayun and Maârif. The aims of the conservatories, the first examples of which we saw in the XVI and XVII centuries in Europe, were to bring homeless children to the society by directing them to art, just like in the Ottoman Empire. The students studying at the "conservatoire", which was first opened as a hospital in Naples and later converted into a music school, consisted of orphans and needy children. These children who graduated from their schools were assigned as organists in churches and chapels, thus avoiding crime and becoming beneficial individuals for the society. The difference that distinguishes the darüleytams from these conservatories is that they contain music branches within themselves rather than a music school.

Keywords: Conservatory, Orphan, Darüleytam, Music Education